

MHJ

مجله تاریخ پزشکی

دوره سیزدهم، شماره چهل و ششم، سال ۱۴۰۰

<https://doi.org/10.22037/mhj.v13i46.32943>

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/mh>

مقاله پژوهشی

مجدالاطبا و انتشار روزنامه‌های «اتحاد ملی» و «اقبال» در تبریز

مهرداد فردیار*^۱

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مهندسی صنایع، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: در دوره سلطنت مظفّرالدین شاه قاجار و به‌خصوص پس از صدور دستور تشکیل مجلس ملی در سال ۱۲۸۵ ش. نشریات زیادی در ایران و به ویژه در شهر تبریز توسط افراد با مشاغل و طرز فکرهای مختلف منتشر شده است. اگرچه دوره فعالیت برخی از آن‌ها به دلایل مختلف از چندین شماره تجاوز نکرد، اما نشریات نقش و تأثیر بسزایی در روند تحریک، تهییج و اطلاع‌رسانی به مردم و پیشبرد انقلاب مشروطه داشتند.

موسسان و مدیران تعدادی از این نشریات، تاکنون به‌درستی شناسایی و یا معرفی نشده‌اند، از جمله این افراد مجدالاطبا، مدیر نشریه‌های «اتحاد ملی» و «اقبال» شهر تبریز است که نام کوچک وی نیز ناشناخته است. این پژوهش با هدف شناسایی افراد مشهور یا ملقب به این لقب شغلی پزشکی، کم استفاده در دوره قاجار، به عنوان یکی از گزینه‌های احتمالی مدیر نشریه‌ها، تلاش می‌کند.

مواد و روش‌ها: این پژوهش مبتنی بر روش اسنادی و جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای است و ضمن بررسی کامل متن مطالب این دو نشریه (اتحاد ملی و اقبال)، به دنبال نشانه‌های احتمالی جهت شناسایی، مجدالاطبا مدیر نشریات است.

یافته‌ها: با توجه به عدم تحقیق مستقل درباره لقب مجدالاطبا، ۱۴ نفر ملقب و یا مشهور به این لقب در دوره قاجار شناسایی و به اختصار معرفی شده‌اند.

ملاحظات اخلاقی: از ابتدا تا انتهای مقاله اصل صداقت، و امانت‌داری رعایت گردیده است.

نتیجه‌گیری: این مطالعه به اختصار به معرفی نشریه کمیاب اقبال شهر تبریز می‌پردازد. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد تاکنون چهار شماره از این نشریه با نام‌های «اتحاد ملی» (شماره‌های ۱ و ۲) در اواخر دوره سلطنت مظفّرالدین شاه و «اقبال» (شماره‌های ۳ و ۴) در هفته نخست سلطنت محمدعلی شاه قاجار، به مدیریت «مجدالاطبا» معرفی و شناسایی شده، که با توجه به طیب بودن مجدالاطبا، بخش‌هایی از مطالب این نشریه‌ها به ترجمه رساله «حفظ‌الصحه» از نویسندگانش اختصاص یافته است. این پژوهش در ادامه به ارائه توضیحات بیشتری درباره یکی از گزینه‌های احتمالی به عنوان ناشر نشریات یاد شده، یعنی میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا (از پزشکان مشهور دوره قاجار) پرداخته است.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۰۶

واژگان کلیدی:

دوره قاجار

نشریات

روزنامه اقبال

روزنامه اتحاد ملی

مجدالاطبا

تبریز

*نویسنده مسؤول: مهرداد فردیار

آدرس پستی: ایران، تهران، دانشگاه

تربیت مدرس.

پست الکترونیک:

fardiyar@gmail.com

۱. مقدمه

در دوره ناصرالدین شاه قاجار بیشتر روزنامه‌های منتشره دولتی بودند و از نشریات معروف آن دوره می‌توان به نشریات «قانون» لندن، «اختر» استانبول، «حکمت» مصر اشاره کرد. گفته شده یکی از عوامل تحول میرزا حسن رشیدیه (در حدود سال ۱۲۵۹ ش.) خواندن مطلبی درباره علت بی‌سوادی در یکی از نشریات فارسی زبان^۱ چاپ خارج از کشور به شرح زیر بود که وی را به یادگیری شیوه نوین آموزش برانگیخت (۱):

"در اروپا از هزار تن ده تن بی‌سواند ولی در ایران از هزار تن تنها ده تن باسواد است و علت آن بدی شیوه آموزش و دشواری درس الفبا است".

تأسیس مدارس جدید، افزایش تعداد دانش‌آموزان، تلاش جهت اصلاح و بهبود شیوه‌های آموزشی موجب افزایش تعداد باسوادان گردید و شاید یکی از عواملی باشد که باعث شد نشریات به تدریج مورد توجه بیشتری قرار گیرند و نشریات بیشتری منتشر گردند، به نحوی که از مطبوعات به عنوان رکن چهارم مشروطه نامبرده شده است.

همچنین در متن کتاب‌های درسی میرزا حسن رشیدیه اشاره‌های ظریفی به نام و ویژگی برخی از نشریات شده که جالب توجه است:

- روزنامه، مربی ملت است در صورتی که آزاد باشد (۲).
 - روزنامه طیمش [تایمز] از دولت آزادی قلم، مطبوع همه عالمیان شد (۳).
 - روزنامه شمس ایران همچنان مطموس^۲ ماند (۳).
 - روزنامه ثریا بسی تاریکی‌ها را روشن کرد (۴، ۵).
- انتشار و توزیع نشریات در دوره قاجار و به ویژه پس از صدور دستور مشروطه و کشاکش میان مشروطه‌خواهان و مستبدین

از اهمیت و نقش خاصی برخوردار بود و افزایش چشمگیر تعداد نشریات در شهرهای تبریز، تهران و... حاکی از این موضوع است. چنان‌که گروه‌های مختلف مردم با مطالعه نشریات (در قرائت‌خانه‌ها یا کرایه، خرید آن و...) و یا شنیدن مضمون آن از مطالبشان مطلع می‌شدند. طرفدارانی از هر دو گروه مشروطه‌خواه و مستبدین و چهره‌های فرهنگی در حوزه مطبوعات و انتشار نشریات فعالیت داشته‌اند و برای آن جایگاه ویژه‌ای قائل بودند تا آنجا که حسین کمال (طبيب‌زاده) مدیر و مؤسس مدرسه، کتابخانه و نشریه «کمال»^۳ در شهر تبریز در مورد اهمیت روزنامه و روزنامه‌نگاری در سال ۱۳۲۳ ق. (۱۲۸۴ ش.) گفته است:

"تنها وسیله ایقاز و خلاصی وطن را روزنامه می‌دانستم و برای تربیت ملت و ترقی دولت که حافظ ناموس است و ضامن بقای دین محمدی است..." (۶).

در ماه‌های نخست جنبش مشروطه تعداد زیادی روزنامه در تهران و شهرهای دیگر ایران منتشر شدند و روزنامه‌نویسی در تبریز رونق گرفت و روزنامه‌های آبرومندی نیز پیدا شدند (۱). اما بسیاری از روزنامه‌ها پس از چند شماره انتشار ناپدید شدند (۷) برخی از شماره‌های روزنامه‌های منتشره دوره مشروطه و پس از آن به صورت جسته و گریخته در مجموعه‌های عمومی و خصوصی یافت می‌شوند که کمتر معرفی شده و دست‌اندرکاران و ناشران بسیاری از آن‌ها ناشناخته مانده‌اند. یکی از نشریات کمیاب این دوره در شهر تبریز «اتحاد ملی» و سپس با تغییر نام به «اقبال» در آخرین ماه سلطنت مظفرالدین شاه و اولین هفته سلطنت محمدعلی شاه قاجار به مدیریت مجدالاطبا منتشر شده است.

^۲ حسین کمال در سال ۱۳۱۶ ق. (۱۲۷۸ ش.) مدرسه کمال را با اصول جدید در تبریزی تأسیس کرد و هشت ماه بعد در رجب سال ۱۳۱۷ ق. (۱۲۷۸ ش.) روزنامه ای به همین نام منتشر کرد. این مدرسه و روزنامه تا وقایع ربیع‌الثانی سال ۱۳۲۱ ق. (۱۲۸۲ ش.) دایر بود و در وقایع شورش مردم تبریز در زمان ولیعهدی محمدعلی میرزا بر ضد مأمورین بلژیکی تاراج شد و میرزا حسین خان بعد از این پیشامد نتوانست در تبریز بماند و به قفقاز و مصر رفت و نشریه کمال نیز مدتی در مصر شد. رک: آربن‌پور، یحیی. از صبا تا نیما: تاریخ ۱۵۰ سال ادب فارسی، ج ۱، چاپ پنجم، تهران: زوار، ۱۳۷۲، ص ۲۴۸.

^۱ کسروی این نشریه را «اختر» و شمس‌الدین رشیدیه (فرزند میرزا حسن رشیدیه) آن را «ثریا» معرفی کرده است. رک: کسروی، احمد. تاریخ مشروطه ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ۲۱، ۱۳۸۳، صص ۴۰-۴۱ و رشیدیه، شمس‌الدین. سوانح عمر، تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۲، ص ۱۹. اما با توجه به این موضوع که تاریخ انتشار نشریه «ثریا» در سال ۱۳۱۶ ق. و سال‌ها بعد از تأسیس مدارس رشیدیه است، آقای شمس‌الدین رشیدیه در این خصوص اشتباه کرده‌اند.

^۲ به معنای: ناپدید شده، گم شده.

۵. بحث

۵-۱. معرفی و توصیف نشریه‌های «اقبال» و «اتحاد

ملی» [تبریز]

در کتاب «راهنمای مطبوعات ایران عصر قاجار» به نقل از آقایان رابینو^۴، محمدعلی تربیت، ادوارد براون^۵ و محمد صدر هاشمی تنها به نشریه «اقبال» تبریز و با روش سیاسی و اقتصادی به مدیریت علیقلی صفر آف معرفی شده است (۸). نخستین شماره نشریه اقبال در ۲۹ ربیع‌الاول ۱۳۱۶ ق. (۱۲۷۷ ش.) و در واقع شماره هشتم نشریه احتیاج است که در این شماره به ماجرای تغییر نام از «احتیاج» به «اقبال» اشاره دارد و این نشریه پس از دو شماره توقیف شد و دیگر انتشار نیافت (۹). این نشریه علی‌رغم هم نام بودن با نشریه مورد نظر ما به لحاظ تاریخ انتشار (۱۳۲۴ ق.) و مدیر آن (مجدالاطبا)، متمایز و متفاوت است. اما کماکان نخستین نشریه شناسایی شده با این نام در تاریخ مطبوعات شهر تبریز مربوط به علیقلی صفراف محسوب می‌شود.

همچنین هرچند آقای محمدعلی زینی (۱۳۶۷-۱۲۸۴ ش.) از چهره‌های فرهنگی شهر تبریز در مقاله «تاریخچه مدارس و مطابع و روزنامه‌های تبریز (خرداد ۱۳۳۰)» نشریه هفتگی اقبال منتشره در سال ۱۳۲۴ هجری قمری را معرفی کرده‌اند (۱۰) اما به اشتباه آن را به علیقلی صفراف و مدیر نشریه «اقبال» منتشره در سال ۱۳۱۶ ق. نسبت داده‌اند.

نشریه «اقبال» مورد بررسی این تحقیق در سال ۱۳۲۴ ق. (۱۲۸۵ ش.) در شهر تبریز منتشر شده است و با شناسایی و دستیابی به تصاویر نشریات «اتحاد ملی»^۶ و «اقبال» برای نخستین بار جناب آقایان سید فرید قاسمی «اتحاد ملی و شهر آشوب (دو نویافته از عهد قاجار)» و ناصرالدین پروین «تاریخ روزنامه‌نگاری ایرانیان و دیگر پارسی‌نویسان» (۱۱، ۱۲) به

مدیر این نشریه مشهور به لقب شغلی «مجدالاطبا» که نام کوچک وی نیز در نشریه، درج نشده، ناشناس است. با توجه به ناشناخته بودن این لقب، و همچنین اختصاص آن به افراد شاغل در زمینه پزشکی، تلاش برای شناسایی مدیر نشریه‌ای، با خطمشی مطالب علمی و حفظ‌الصحه در گیرودار مشروطه، از اهمیت خاصی برخوردار بوده و نشان‌دهنده نقش و جایگاه نشریه‌ها (به‌ویژه دوره قاجار) در شناسایی افراد و تاریخ پزشکی است.

۲. ملاحظات اخلاقی

در تدوین این پژوهش، اصل امانت‌داری و صداقت استناد به متون مورد استفاده، اصالت منابع و پرهیز از جانب‌داری در مراجعه به متون یا تحلیل‌ها، رعایت شده است.

۳. مواد و روش‌ها

مواد اصلی این پژوهش نشریه‌های «اتحاد ملی»، «اقبال» شهر تبریز و داده‌های مربوط به منابع تاریخ مطبوعات، تاریخ پزشکی و القاب دوره قاجار است، روش پژوهش اسنادی و جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای است.

۴. یافته‌ها

در دوره قاجار اعطای القاب با رشد فزاینده‌ای روبرو شد و همچنین القاب افراد متناسب با شغل، جایگاه، رتبه و... تغییر می‌کرد و ممکن بود لقب قبلی آن‌ها به فرد دیگری اعطا شود که این موضوع‌ها، شناسایی و انتساب القاب به افراد را با دشواری و تردید روبرو می‌سازد. لقب شغلی مجدالاطبا یکی از القاب کم استفاده در دوره قاجار بوده است، و در تحقیقات قبلی فرد و یا افراد ملقب به مجدالاطبا شناسایی نشده‌اند، لذا با توجه به عدم دسترسی به اسناد اعطای لقب مجدالاطبا، و از طرفی عدم درج نام کوچک مجدالاطبا در مجموع شناسایی ۴ شماره شناسایی شده از این دو نشریه، ۱۴ نفر ملقب یا مشهور به «مجدالاطبا» در دوره قاجار شناسایی و به‌اختصار معرفی گردیدند.

^۴ Hyacinth Louis Rabino.

^۵ Edward Granville Browne.

^۶ پیشتر آقای احمد کسروی به نام این نشریه، به عنوان نشریات منتشر شده در دوره نه ماهه نخست مشروطه در شهر تبریز اشاره کرده است. رک: کسروی، احمد. تاریخ مشروطه ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ۲۱، ۱۳۸۳، ص ۲۶۹.

معرفی و ارایه توضیحاتی درباره آن پرداخته‌اند و نویسندگان بعدی به مطالب آن‌ها استناد کرده‌اند.

می‌دانیم با توجه به تغییر نام نشریه از «اتحاد ملی» (۱۳، ۱۴) به «اقبال» (۱۵، ۱۶)، نخستین شماره‌های نشریه «اقبال» یعنی شماره‌های ۳ و ۴ آن به ترتیب در روزهای شنبه ۱۳ و ۲۰ ماه ذی‌قعدة الحرام ۱۳۲۴ ق. (۱۲۸۵ ش.)، در چهار صفحه منتشر شده است و نسخه‌ای از شماره‌های ۳ و ۴ در موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران نگهداری می‌شود و دوره انتشار آن هفتگی و قیمت یک‌صد دینار بر روی آن درج شده است (تصویر ۱). و به عبارت دیگر نشریه اقبال با توجه به تغییر نام از شماره سوم، فاقد شماره‌های ۱ و ۲ به نام اقبال است و همچون بسیاری از نشریه‌ها و کتاب‌های آن دوره از تعداد آن اطلاعی در دست نیست و این نشریه به صورت دو ستونی چاپ شده است که ستون‌ها، توسط یک یا دو خط متمایز شده‌اند.

محل فروش: [تبریز] "بازار حاج میر ابوالحسن"^۷، دکان میرزا سید حبیب‌الله صراف محل نشیمن حجره آقا میرزا مهدی" (۱۵).

محل توزیع: [تبریز] "سرای شاهزاده"^۸، حجره آقا میرزا مهدی فرزند جناب [میرزا صادق]^۹ معین اوقاف" (۱۶).

^۷ حاج میر ابوالحسن همان شخصی است که سر، تیمچه و بازار میر ابوالحسن را بنا کرد و مورد لطف و مرحمت ناصرالدین شاه قاجار قرار گرفت. حاج میر ابوالحسن یک دختر داشت که آن را به میرزا محمد پسر برادر خود میرزا محمدعلی داد، میرزا محمد بازرگان بود و از جانب مظفرالدین میرزا ولیعهد به شیخ الشریعه ملقب گردید که جد خانواده انگلی و پدر مرحوم حاج میرزا ابوالحسن آقا انگلی است. وفات میر ابوالحسن بازرگان و بانی بازار و سرای میر ابوالحسن در سال ۱۲۸۱ ق. (۱۲۴۴ ش.) اتفاق افتاد و در نجف اشرف دفن گردید. رک: خاماچی، بهروز. بازار تبریز در گذر زمان (بررسی اوضاع تاریخی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی بازار تبریز)، تبریز: نشر آشینا و اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تبریز، ۱۳۷۵، صص ۲۹۳ و ۲۹۵.

^۸ تیمچه شازده بزرگ و شازده کوچک، این دو تیمچه بین بازار صادقیه و بین بازار یمنی دوز واقع شده و به نام شاهزاده عباس میرزا نام‌گذاری شده‌اند و از مراکز داد و ستد قالی در شهر تبریز هستند. رک: خاماچی، بهروز. بازار تبریز در گذر زمان (بررسی اوضاع تاریخی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی بازار تبریز)، تبریز: نشر آشینا و اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تبریز، ۱۳۷۵، صص ۳۰۵.

^۹ نام کوچک معین اوقاف در سرلوحه شماره‌های ۱ و ۲ نشریه «اتحاد ملی» درج

شده است (۱۳، ۱۴)

دوره انتشار: در سرلوحه این نشریه‌ها دوره انتشار هفتگی ذکر شده است، اما مقایسه تاریخ انتشار این سه شماره^{۱۰} بیانگر مدت تقریبی دو هفته است (تصاویر ۱ و ۲).

قیمت نشریه: شماره‌های ۱ و ۲ فاقد قیمت (۱۳، ۱۴) و ارزش هر یک از شماره‌های ۳ و ۴ صد دینار درج شده است و اشتراک ماهانه آن، یک هزار [دینار] (یک قران) است (۱۵، ۱۶).

درباره خط‌مشی این نشریه آمده است:

"این روزنامه فقط از مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ-الصحی بحث نموده و از نتایج مساعدت‌ها و زحمات انجمن ملی و ترقیات ممالک محروسه گفتگو خواهد کرد".

با مراجعه به چهار شماره نشریه‌های موصوف با عناوین: «حمد و سپاس الهی»، «تشکر و ثنای و ثنای وجود همایون شاهنشاه و وجود شوکت نمود والاحضرت اقدس اسعد ولیعهد دولت ابد پیوند ارواحنا لهما الفدا»، «تشکر و ثنای انعقاد مجلس شورای ملی و روسای محترم انجمن آرا» و «رساله حفظ‌الصحی ترجمه اقل العباد مجدالاطبا» (۱۳) «تشکر»، «فضیلت علم»، «ترجمه رساله حفظ‌الصحی بقیه از شماره قبل» (۱۴) «اخطار»، «اعتذار»، «نقل از روزنامه حبل‌المتین»، «رساله حفظ‌الصحی ترجمه مجدالاطبا» (۱۵)، «بقیه از مقاله فضیلت علم»، «رساله غیبی» و «رساله حفظ‌الصحی ترجمه مجدالاطبا» (۱۶) مواجه می‌شویم. در فهرست مندرجات شماره ۴ نشریه «اقبال» به عنوان «صفت آب‌های قابل شرب و گوارا» اشاره شده است، اما در مطالب این شماره اثری از آن نیست.

همچنین درباره سبک نگارش در شماره ۳ نشریه «اقبال» اشاره شده است که بنابر درخواست عده‌ای، مطالب روزنامه تا حد امکان در کمال سادگی و بی‌تکلف منشیا، به عبارت ساده و قابل فهم برای عموم برادران نوشته خواهد شد.

تاکنون دو شماره شناسایی شده نشریه اقبال (شماره‌های ۳ و ۴) در هفته نخست سلطنت محمدعلی شاه قاجار منتشر شده، شماره سوم این نشریه در تاریخ شنبه ۱۳ ذی‌قعدة الحرام ۱۳۲۴ ق. (۱۲۸۵ ش.) روز بعد از مرگ مظفرالدین شاه قاجار منتشر

^{۱۰} شماره نخست نشریه «اتحاد ملی» بدون تاریخ منتشر شده است (تصویر ۲).

شده است و با توجه به استفاده از عبارت «ارواحنا له الفدا» برای مظفرالدین شاه قبل از مقاله «خطابه جهان قیمت اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی هشتم شعبان ۱۳۲۴[ق.]» به نقل از روزنامه حبل‌المتین^{۱۱} مشخص می‌گردد تنظیم، چاپ و آماده‌سازی مطالب این شماره در زمان حیات مظفرالدین شاه بوده است. همچنین در شماره ۴ نشریه اقبال که بر اساس تاریخ مندرج بر روی آن حدود یک هفته پس از مرگ مظفرالدین شاه و به سلطنت رسیدن محمدعلی میرزا منتشر شده است، مطلبی در مورد خبر مرگ مظفرالدین شاه و تغییر سلطنت به چشم نمی‌خورد، احتمالاً مطالب این شماره نیز قبل از وفات شاه تنظیم و به چاپخانه ارسال شده^{۱۲} و یا شاید مجدداً لطبا نیز قبل از زمان انتشار شماره ۴ نشریه در شهر تبریز حضور نداشته است.

در این بخش به منظور جلوگیری از طولانی شدن مطلب نخست به بیان مطالب پیشگامان و محققان قبلی در این زمینه و بررسی آن می‌پردازیم:

- نشریه «اتحاد ملی» از شماره سوم به «اقبال» تغییر نام داده است و بنابر اطلاعات مندرج در سرلوحه‌های این نشریه، مدیریت آن را شخصی با لقب «مجدالاطبا» بر عهده داشت (تصاویر ۱ و ۲) و در شماره سوم این نشریه، تنها با اشاره به «ملاحظات چند» از تغییر نام و انتشار نشریه با نام جدید (اقبال) خبر داده و این نشریه روزنامه‌ای مشروطه‌خواه بوده است. همچنین جناب آقای پروین در ادامه مطلب نشریه «اتحاد» منتشره در ذی‌القعدة سال ۱۳۲۶ ق. را همان «اتحاد ملی» با نام ناکامل می‌داند که در آثار آقای محمدعلی تربیت،

احمد کاتب تبریزی معروف به بصیرت را مدیر نشریه اتحاد معرفی کرده، حال آنکه خلاف نظر آقای تربیت احمد بصیرت خوشنویس (کاتب) نشریه بوده است (۱۲).

- در شناسایی و معرفی نشریه «اتحاد ملی» برای نخستین بار، آقای احمد کاتب تبریزی معروف به بصیرت و بصیرالعلماء را به مفهوم امروزی سردبیر نشریه معرفی شده است (۱۱).

جمع‌بندی تحقیقات ارزشمند محققین پیشین جزییاتی از تاریخ مطبوعات را آشکار کرده است، اما تناقضاتی در آن‌ها وجود دارد:

(۱) نقش آقای احمد بصیرت در نشریه «اتحاد ملی» در یکی از تحقیقات به عنوان جایگاهی معادل سردبیر فعلی (۱۱) و در تحقیقی دیگر به عنوان خوشنویس نشریه (۱۲) مطرح شده است.

(۲) یکسان فرض کردن دو نشریه متفاوت «اتحاد» و «اتحاد ملی» و با تاریخ انتشار متفاوت (۱۳۲۴ ق. و ۱۳۲۶ ق.) (۱۲)

برای بررسی بخش نخست باید دریابیم که نام آقای احمد بصیرت در این نشریه‌ها با چه عنوانی درج شده است؟ بهترین روش مشاهده اصل نشریه و یا تصاویر آن است. همان‌طور که در (تصویر ۳) مشاهده می‌شود قبل از نام «احمد بصیرت» و «طاهر» از کلمه «نویسنده» در نشریات «اتحاد ملی» و «اقبال» استفاده شده است. واژه «نویسنده» در دوره قاجار معانی متفاوتی داشته و یکی از آن‌ها کاتب کتاب‌های چاپ سنگی برای چاپ کتاب بوده است. به عنوان مثال:

در معرفی اعضای مدرسه دارالفنون شهر تهران از میرزا علی نویسنده کارخانه [چاپخانه] این مدرسه نامبرده‌اند (۱۷).

با توجه به مطالب فوق و تصویر شماره ۳ و درج واژه «نویسنده» در انتهای مطالب مربوط به پاورقی «رساله حفظ‌الصحه ترجمه مجدالاطبا» آقایان «احمد بصیرت»، «موید» و «طاهر» کاتبان این چهار شماره نشریه چاپ سنگی بوده‌اند و مترجم رساله «حفظ‌الصحه»، مجدالاطبا بوده است که نظر جناب آقای ناصرالدین پروین مبنی بر خوشنویس بودن احمد بصیرت در نشریه «اتحاد ملی» تأیید می‌شود.

^{۱۱} بر اساس جستجوهای صورت گرفته این مطلب در صفحات ۳ و ۴ شماره ۱۵ سال چهاردهم ۲۴ رمضان سال ۱۳۲۴ ق. [۱۲۸۵ ش.] نشریه «حبل‌المتین» به چاپ رسیده است.

^{۱۲} در شماره پنجم نشریه «اتحاد» مورخ ۲۵ صفر ۱۳۲۶ ق. ص ۴ در مورد عدم انتشار نشریه در موعد مقرر، اشاره شده که همیشه مطالب چند نمره در چاپخانه موجود بوده است. رک: رئیس‌نیا، رحیم. اتحاد (۱)، در دانشنامه مطبوعات ایران، به سرپرستی محمدجعفر محمدزاده، تهران: دانش‌نامه مطبوعات ایران، ۱۳۹۳، ص ۱۸۹. که دلالت بر آماده‌سازی مطالب چندین شماره از نشریه پیش از انتشار و ارسال به چاپخانه قبل از چاپ دارد که این موضوع ممکن است برای شماره ۴ نشریه اقبال هم صادق باشد.

همچنین نشریه‌ای به نام «اتحاد» در ذیقعه سال ۱۳۲۴ ق. از سوی انجمن اسلامی شهر تبریز انتشار یافته که مسلکش ضد مشروطه بوده و در سرلوحه آن این عبارت ثبت است (۱۹):

"این جریده فقط از مباحث علمی و فواید اتحاد و اعمال خیریه از هر قبیل بحث نموده و پاره‌ئی از اخبار لازمه انجمن مقدس [منظور انجمن اسلامی است] را نیز ضبط خواهد کرد".

که متأسفانه درباره این نشریه به جز اشاره مختصر آقای حسین امید (۱۳۵۱-۱۲۸۱ ش.) از فرهنگیان، نویسندگان و چهره‌های فرهنگی شهر تبریز که در پاراگراف قبل به آن اشاره شد، اطلاع بیشتری در دست نیست و تصویری از آن‌ها تاکنون به دست نیامده است.

در شماره ششم سال اول نشریه «آذربایجان» مورخ ۱۵ صفر المظفر سال ۱۳۲۵ ه.ق (۱۲۸۶ ش.) کاریکاتوری جالبی با موضوع قبرستان مطبوعات به چشم می‌خورد (تصاویر ۶ و ۷) که بر روی سنگ‌قبرها با دو نام نشریه «اقبال» مواجه هستیم: «اقبال» فرزند «احتیاج» و «اقبال» که نشان‌دهنده آگاهی نویسنده یا نویسندگان نشریه «آذربایجان» از وجود دو نشریه قدیمی متمایز به نام «اقبال» قبل از سال ۱۳۲۵ ه.ق (۱۲۸۶ ش.) در شهر تبریز است و در آن زمان هیچ‌یک از دو نشریه نامبرده منتشر نمی‌شدند.

۵-۲. رساله «حفظ‌الصحه» ترجمه مجدالاطبا مدیر نشریه‌های «اتحاد ملی» و «اقبال»

«مجدالاطبا» بخشی از مطالب نشریه‌هایش را به ترجمه مطالبی درباره «حفظ‌الصحه» بدون ذکر نام منبع و نویسنده آن، اختصاص داده است و به خوانندگان توصیه کرده است که «آن‌ها را جمع‌آوری نمایند زیرا این مطالب برای هر خانواده و هر فرد لازم و ضروری است» (۱۳) و بنابر مطالب بخش «اخطار» شماره ۳ نشریه «اقبال» یکی از دلایل افزایش تعداد صفحات (از دو صفحه به چهار صفحه^{۱۵}) ناتمام ماندن مطالب

^{۱۵} در متن شماره ۳ نشریه «اقبال» در خصوص افزایش تعداد صفحات، از عبارت رایج در چاپخانه‌ها یعنی «نیم ورق» و «ورق تمام [تمام ورق]» استفاده شده است.

همچنین با به تغییر سبک خوشنویسی شماره‌های ۳ و ۴ نشریه از نستعلیق به نسخ و درج عنوان «نویسنده طاهر» در پایان رساله حفظ‌الصحه ترجمه مجدالاطبا (تصویر ۳)، بیانگر این نکته است که خوشنویس شماره ۴ نشریه «اقبال» شخصی به نام طاهر است که احتمالاً بایستی از آثار خوشنویس مشهور، فعال و پرکار شهر تبریز مرحوم استاد طاهر خوشنویس (۱۳۵۵-۱۲۶۷ ش.) در دوران نوجوانی ایشان باشد.

در تاریخ مطبوعات شهر تبریز در دوره مشروطه چندین نشریه به نام‌های «اتحاد» و یا ترکیبی شامل این واژه وجود دارد که عدم دسترسی محققان به همه تصاویر نشریات موصوف و دوره کامل آن‌ها و نیز در برخی مواقع توصیفات متناقض تحقیق در این زمینه را سخت و دشوار کرده است. بنابراین یکسان فرض کردن نشریه «اتحاد ملی» (تاریخ انتشار نخستین شماره ۱۳۲۴ ق.) با «اتحاد^{۱۳}» (تاریخ انتشار نخستین شماره ۱۳۲۶ ق.)، تصویر شماره ۴) از سوی جناب آقای ناصرالدین پروین با توجه به اختلاف تاریخ انتشار آن‌ها قابل قبول نیست، مگر اینکه استدلال و سندی برای این تغییر نام و ارتباط آن‌ها داشته باشیم. از طرفی بر اساس یافته‌های جدید (تصویر شماره ۵) می‌دانیم نشریه منتسب به احمد بصیرت^{۱۴} «جریده اتحاد» نام دارد و شماره نخست آن در اول ذیقعه‌الحرام سال ۱۳۲۴ ق. منتشر شده است.

پیش‌تر مرحوم حاج حسین نخجوانی نشریه منتسب به احمد بصیرت را با نام «جریده اتحادیه» معرفی کرده بود (۱۸)، که نادرست است.

^{۱۳} روزنامه اتحاد که به مدیریت محمدعلی تربیت و وابسته به «انجمن اتحاد» از دوره اول مشروطه (نیمه اسفند ۱۲۸۶ ش./اول صفر ۱۳۲۶ ق.) تا آغاز استبداد صغیر (۱۳۲۶ ق./۱۹۰۸ م) در تبریز منتشر می‌شد و محل توزیع آن کتابخانه تربیت (کتابفروشی تربیت) بود. از شماره نخست این روزنامه تاکنون دو چاپ در چاپخانه‌های «مطبعه اتحاد» و «مطبعه امید ترقی» شناسایی و همچنین شماره ۲۲ این نشریه در تاریخ ۱۸ جمادی الاول ۱۳۲۶ ق. منتشر شده است. رک: رئیس‌نیا، رحیم. اتحاد (۱)، در دانشنامه مطبوعات ایران، به سرپرستی محمدجعفر محمدزاده، تهران: دانش‌نامه مطبوعات ایران، ۱۳۹۳، صص ۱۸۸-۱۹۱.

^{۱۴} در مورد آقای احمد بصیرت مقاله مستقلی آماده انتشار است.

نشریه به ویژه بخش «حفظالصحه» است (۱۵) که نشان‌دهنده اهمیت مطالب «حفظالصحه» از نظر «مجدالاطبا» است. با توجه به استفاده از ترکیب اطبا در لقب «مجدالاطبا» و ترجمه و انتشار متنی درباره حفظالصحه گمان می‌رود، ایشان طبیب بوده و در حوزه طبابت فعالیت داشته‌اند. ضمناً در بخشی از این ترجمه مطلب «حفظالصحه» به نتایج تجارب و تحقیقات پزشکی به نام «شاریلی» استناد شده (۱۴) که موفق به شناسایی ایشان نشده‌ام.

۵-۳. رجال معروف و یا ملقب به «مجدالاطبا»

در پژوهش‌های مرتبط با مطبوعات دوره قاجار مدیر این نشریه ملقب و یا مشهور به «مجدالاطبا» شناسایی نشده است. بخش مهمی از فرایند شناسایی و معرفی نشریات و کتاب‌های نویافته، معرفی نویسندگان و دست‌اندرکاران آن‌هاست، از آنجا که قبل از صدور و رواج شناسنامه (برگه هویت) در ایران افراد با القاب رسمی (حکومتی) و غیررسمی شناخته می‌شدند و با گذشت زمان این القاب نیز ممکن بود تغییر کند و افراد دیگری نیز به این القاب ملقب گردند.

با در نظر گرفتن رشد فزاینده تعداد صاحبان القاب در اواخر دوره قاجار و نیز عدم وجود نسخه‌های اصلی و یا دیجیتالی بسیاری از منابع به صورت کامل و یا متمرکز جهت جستجوی درباره افراد، روند شناسایی و تحقیق در مورد القاب و انتساب صحیح آن به افراد سخت و دشوار است. علاوه بر موضوع فوق، عدم ذکر نام کوچک مجدالاطبا در چهار شماره شناسایی‌شده از نشریه‌های «اتحاد ملی» و «اقبال» شناسایی مدیر این نشریه را دشوارتر کرده است. لقب مجدالاطبا از ترکیب واژه مجد با پسوند الاطبا ساخته شده است، با استفاده از ترکیب واژه مجد با سایر واژگان القابی نظیر: «مجدالملک»، «مجدالسلطان»، «مجدالدوله»، «مجدالشعرا»، «مجدالادبا»، «مجدالعلماء»، «مجدالاسلام»، «مجدالاشراف»، «مجدالسلطنه» و... مشاهده شده است. صحیح‌ترین و دقیق‌ترین شیوه تحقیق درباره لقب‌ها بر اساس اسناد اعطای لقب‌ها برای اشخاص است، اما با توجه به عدم دسترسی به این نوع اسناد درباره این

لقب و نیز عدم کاربرد گسترده لقب شغلی مجدالاطبا^{۱۶} و پیشینه آن، نتایج جستجو فقط به افراد ملقب و یا مشهور به مجدالاطبا در منابع محدود شده است، که عبارت‌اند از:

۱) یادداشت در صفحه نخست نسخه خطی کتاب «الطب فی اللغةالسر» (۲۰) حاکی از انتساب این کتاب به شخصی به نام «میرزا کاظم‌خان فیلسوف رشتی مجدالاطبا» است، ولی در منابع از میرزا کاظم خان فیلسوف با القاب «ملک‌الاطبا» و «فیلسوفالدوله» یاد شده است (۲۱) و با وجود توضیحات نسبتاً مفصل درباره ایشان سندی از اعطای لقب مجدالاطبا به ایشان در دست نیست. همچنین به نظر می‌رسد این یادداشت بعدها توسط یکی از مالکان و یا خریداران کتاب نوشته‌شده و فاقد ارزش و اعتبار است، زیرا در متن این دست‌نوشته مطلبی در این خصوص مشاهده نمی‌شود و برخلاف یادداشت موجود در این کتاب، مولفین کتاب میرزا کاظم‌خان فیلسوف رشتی مجدالاطبا و سلطان‌الحکما نائینی نیستند، بلکه محمدباقر نخعی نوری است.

۲) میرزا حسن مجد ۱۳۵۶-۱۲۶۳ ش. (فرزند حاجی ملا محمد، معروف به امام) از پزشکان معاصر (۲۲) که آقای دکتر قاسم غنی از وی به عنوان مجدالاطبای طبسی و دکتر مجد یاد کرده‌اند (۲۳).

۳) سید مهدی مجدالاطبا (۱۳۰۶-۱۲۳۶ ش.)، محل تولد شهر کازرون که حدود ۵۰ سال طبیب منحصره‌فرد منطقه کازرون و حومه بوده (۲۴) و مشهور است ایشان، بیماری مراجعان خود را طبق غذاها و خوراکی‌های ساکنان هر محله در کازرون، تشخیص می‌داد و آنان را بر این اساس درمان می‌کرد (۲۵).

۴) میرزا لطفعلی مجدالاطبا پسر آقا غلامعلی ساروی، یکی از طبیبان و اعضای جامع آدمیت (۲۶، ۲۷) و پزشک مخصوص

^{۱۶} حتی در کتاب‌های معروف رجال‌شناسی و تاریخ پزشکی نظیر: «شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ هجری» تألیف آقای مهدی بامداد، پژوهشی در تاریخ پزشکی و درمان جهان، از آغاز تا عصر حاضر تألیف آقای محمد سرمدی شخصی با لقب «مجدالاطبا» مشاهده نمی‌شود و فقط در زیرنویس صفحه ۳۵۳ کتاب تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضاشاه) در معرفی میرزا مهدی خان مقوم الملک به نام پدرش یعنی میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا اشاره شده است.

سردار جلیل کلبادی، مالک بزرگ و قدرت محلی شرق مازندران در اواخر دوره قاجار بوده است (۲۸، ۲۹). همچنین ایشان به عنوان نماینده منتخب سردار جلیل و سالار افخم برای درخواست کمک به سوی میرزا کوچک خان جنگلی اعزام شد (۳۰).

۵) میرزا عبدالله مجدالاطبا (۳۱، ۳۲) احتمالاً از اهالی ساری و مازندران و در سال ۱۲۸۸ ش.

۶) علی مجدالاطبا برادر کوچک‌تر نقیب‌الممالک، که طبیبی بی‌مانند و حکیمی دانشمند است (۳۳).

۷) حاجی میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا (۳۴) فرزند میرزا احمد طبیب تنکابنی^{۱۷} (۳۵) و از محصلان دوره اول طب و جراحی مدرسه دارالفنون ۱۲۷۵ ق. [۱۲۳۷ ش.] و از شاگردان دکتر شلمیر^{۱۸} (معلم علم طب و جراحی) بود (۳۶) که بعدها یکی از مشهورترین پزشکان تهران و عضو مجلس مرکزی حفظ‌الصحة دارالخلافه گردید. اعتمادالسلطنه لقب وی یعنی «مجدالاطبا» را از القاب دیوانی دوره ناصرالدین شاه معرفی کرده است (۳۷). در گزارش مورخ ۲۰ ذی‌الحجه الحرام ۱۳۰۶ ق. حرمخانه به ناصرالدین شاه قاجار در سفر سوم فرنگ به معالجه قولنج امین اقدس^{۱۹} توسط میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا اشاره شده است (۳۸). بنابراین ایشان در سال ۱۳۰۶ ق. (۱۲۶۸ ش.) لقب رسمی مجدالاطبا^{۲۰} را داشته‌اند. همچنین

^{۱۷} میرزا احمد تنکابنی، از حکیم‌باشیان حضور فتحعلی‌شاه قاجار و در فنون فضایل به خصوص طب حذاقتی کامل داشته، از جانب پدر به شیخ زاهد گیلانی و از طرف مادر به حکیم مومن تنکابنی می‌رسد و ایشان مولف کتاب‌های «مطلب السوال اثر»، «رساله اسهالیه» و «برء الساعه» است. رک: مشار، خان بابا. مولفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز چاپ تاکنون، ج ۱، ۱۳۴۰، صص ۳۷۶-۳۷۷.

^{۱۸} Johan Louis Schlimmer

^{۱۹} یکی از همسران ناصرالدین شاه قاجار.

^{۲۰} از حاجی میرزا حبیب‌الله خان حکیم به عنوان اعضای «مجلس حافظ‌الصحة» که در سال ۱۲۹۸ هـ.ق تأسیس گردیده، نامبرده شده است. رک: یغمایی، اقبال. مدرسه دارالفنون (۱۲)، یغما، ۲۶۵، ۱۳۴۹، ص ۴۲۲. همچنین، از حاجی میرزا حبیب‌الله حکیم حضور به عنوان اطبای ایرانی مجلس حافظ‌الصحة تا سال ۱۳۰۰ هـ.ق نام برده شده است. رک: اعتمادالسلطنه، محمدحسن. تاریخ منتظم ناصری، به تصحیح: محمد اسماعیل رضوانی، ج ۳، تهران: دنیای کتاب، ۱۳۶۷، ص ۲۱۳۱. یعنی احتمالاً، ایشان همان حبیب‌الله مجدالاطبا است که پیشتر لقب «حکیم حضور» را داشته‌اند.

اسنادی از همکاری ایشان با آستان قدس در برخی سال‌ها از جمله ۱۳۰۸ ق. و ۱۳۱۱ ق. در دست است (۳۹-۴۲). همچنین در تعدادی از اسناد و نیز نشریه «مجلس» از ایشان نامبرده شده است (۴۳-۴۷). با توجه به اسناد «رسیدگی به شکایت استینافی ورثه مرحوم حاج میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا در خصوص محکومیت مبنی بر تادیه مال‌الاجاره دو قریه و خلع ید از آن‌ها در محکمه استیناف تهران (۱۳۴۰ ق.)» و «ورثه مرحوم مجدالاطبا شکایت از توقیف قریه ابراهیم جیل [واقع در ساوجبلاغ] که مالیه تهران وقف نموده (۱۳۰۸ ش.)» (۴۸، ۴۹) و با توجه به زنده بودن میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا در سال ۱۳۳۳ ق. (۴۵) ایشان بعد از سال ۱۳۳۳ ق. و قبل از سال ۱۳۴۰ ق. مرده و تا آن زمان نیز به این لقب مشهور بوده‌اند. همچنین در برخی اسناد، صرفاً از ایشان به عنوان «حاجی مجدالاطبا» و «مجدالاطبا» نامبرده شده و به نام فرزندان ایشان به عنوان وارث اشاره شده است (تصاویر ۹-ب و ۱۰). ضمناً سن ایشان در سال ۱۳۳۱ ق. (۱۲۹۲ ش.) بر اساس اظهار خودشان بیش از هشتاد سال (۵۰) و منزلشان در محله عرب‌ها بوده است. (تصویر ۸) و تنها تصویر یافت شده از ایشان، در صفحه اینترنتی مربوط به شجره خاندان زاهدی است^{۲۱} (تصویر ۹-الف) همچنین میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا شوهر دخترعمه حاج محمدحسن امین‌الضرب بودند و یکی از فرزندان مجدالاطبا، طبیب، هدایت‌الله مشیرالاطبا است (۵۱). علاوه بر موارد بالا مجدالاطبا به انتشار کتاب «جنه الامان الواقع و جنه الایمان الباقیه» اقدام کرده است (تصویر ۱۰).

۸) علی‌اکبر مجدالاطبا از طبیبان و اهالی شهرستان محلات (۵۲).

۹) میرزا حسن علی مجدالاطبا معروف به حاج آخوند، او که درس طب نخوانده بود. معالجاتی می‌کرد و در علم سحر و

^{۲۱} بنابر اعلام جناب آقای شهریار زاهدی، آقای مجدالاطبا در شهر تهران فوت شده‌اند (مکاتبه از طریق پست الکترونیک در تیر ماه سال ۱۳۹۶ ش.) با تشکر و سپاس از کمک و اطلاع‌رسانی ایشان.

طلسمات دستی داشت و شغلش عطاری و دوافروشی در شهر نائین بود (۵۳).

۱۰) میرزا محمدباقر مجدالاطبا، از پزشکان قدیم اصفهان است. او پس از تحصیل در مدرسه دارالفنون به اصفهان برگشت و مدتی رئیس صحنه و مریضخانه اصفهان بود و به مداوای بیماران می‌پرداخت (۵۴). وی در اصفهان طب قدیم را نزد حاج میرزا محمدباقر حکیم‌باشی آموخته بود. قبر ایشان نزدیک تکیه میر محمد صادقی و ملک در تخت فولاد است و تاریخ فوت او ۱۴ ذی‌قعدة ۱۳۵۳ ق. (۱۳۱۳ ش.) بوده است (۵۵).

۱۱) میرزا علی‌رضا مجدالاطبا، خادم کشیک اول آستان قدس رضوی (۵۶-۵۹).

۱۲) میرزا محمد اسماعیل مجدالاطبا مشهدی (۶۰).

۱۳) مجدالاطبا بهبهانی (حسن بهبهانی) از کاندیدهای نمایندگی مجلس شورای ملی در سال ۱۳۳۳ ق. [۱۲۹۳ ش.] (۶۱).

۱۴) محمدرضا مجدالاطبا (محمدرضا زاهدی) از فرزندان پسر میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا (۴۹) (تصویر ۱۱ - نقش مهر).

در منابع دوره قاجار چندین مورد اشاره دیگر به «مجدالاطبا» نیز وجود دارد که چون نام کوچک آن‌ها مشخص نیست، از ذکر آن خودداری می‌شود^{۲۲}. موارد فوق هرچند جزئیات قطعی در خصوص مدیر نشریه اقبال روشن نمی‌سازد، اما می‌تواند

^{۲۲} در سال ۱۳۰۶ ق. [۱۲۶۸ ش.] به نام مجدالاطبا (بدون ذکر نام کوچک) در «سفرنامه دوم نجم‌الدوله به خوزستان» و مسیر بازگشت و عبور از شهر شیراز اشاره شده است. ر.ک: نجم‌الدوله، عبدالغفار. سفرنامه دوم نجم‌الدوله به خوزستان به انضمام کتابچه دستورالعمل ناصرالدین شاه در خصوص سفر اول به خوزستان، تصحیح: تحشیه و تعلیقات: احمد کتابی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۹. و مجدالاطبا از پزشکان معروف خراسان که از ایشان به عنوان عموی آیت‌الله میرزا علی‌اکبر نوقانی (۱۳۷۰-۱۳۰۰ ق.) نامبرده شده است. ر.ک: جلالی، غلامرضا. اسوه نظم و تدبیر: مروری بر زندگانی آیت‌الله میرزا علی‌اکبر نوقانی مشهور به میرزای نوقانی، نگاه حوزه. ۱۵ و ۱۶، صص ۴-۱۰، ۱۳۷۵، ص ۴. متأسفانه از نام کوچک این مجدالاطبا بی‌اطلاع هستیم. ضمناً بر اساس فهرست اسناد دیجیتال آستان قدس رضوی که در متن مقاله به آن‌ها اشاره شده است، می‌دانیم افرادی با این لقب در دوره قاجار مدتی به نام‌های «علی‌رضا» و «محمد اسماعیل» با آستان قدس رضوی همکاری داشته‌اند...

نقطه شروعی برای تحقیقات بعدی باشد، هرچند که ممکن است بعضی از افراد فقط در ناحیه محل سکونت خود به این عنوان مشهور بوده باشند ولی اطلاعات و جزییاتی حتی درباره دوره زندگانی، بیشتر آن‌ها در دست نیست.

همان‌طور که مشاهده می‌شود به جز ردیف‌های ۹، ۱۳ و ۱۴ از سایر افراد به عنوان پزشک و یا افراد فعال در حوزه طبابت یاد شده است و با توجه به توضیحات ارائه‌شده نامبرده ردیف ۱ نیز بر اساس توضیحات ارایه شده در آن بخش، از گزینه‌های احتمالی حذف می‌شود. همچنین با توجه نقش مهر محمدرضا مجدالاطبا (محمدرضا زاهدی) (۴۹) و اینکه هم‌زمان با پدرش میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا نمی‌توانسته‌اند این لقب را در سال ۱۳۲۴ ق. (۱۲۸۵ ش.) داشته باشند، ردیف ۱۴ نیز از گزینه‌های احتمالی حذف می‌شود. در مورد سایر افراد، فعلاً اطلاعاتی زیادی در دست نیست. اما می‌دانیم:

- در خطمشی نشریات «اتحاد ملی» و «اقبال» به مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ‌الصحه تأکید شده است.

- پذیرش مقالات علمی و سودمند در نشریه (شماره‌های ۳ و ۴ نشریه «اقبال» و شماره‌های ۱ و ۲ نشریه «اتحاد ملی»).

- چاپ پاورقی «رساله حفظ‌الصحه» با ترجمه مجدالاطبا می‌تواند به معنای آشنایی احتمالی نامبرده با زبان خارجی رایج آن دوره (زبان فرانسه) و ضرورت ترجمه و پرداختن به اهمیت موضوع حفظ‌الصحه در جامعه آن روزگار باشد. همچنین در شماره ۳ این نشریه مطلبی مبنی بر افزایش تعداد صفحات نشریه جهت ناقص نماندن مطالب حفظ‌الصحه مشاهده می‌شود.

- استفاده از لقب در شناسنامه یا سرلوحه نشریه «اقبال» دلیلی بر معروف بودن و مشهور بودن مجدالاطبا حداقل در شهر محل انتشار نشریه، یعنی شهر تبریز و یا در ایران است.

- عقاید مجدالاطبا حمایت از تشکیل مجلس شورای ملی یا شورای کبری ملت، انجمن و قوانین شرع مقدس است (۱۳).

مجدالاطبا تنکابنی^{۲۳} یک از گزینه‌های احتمالی به عنوان مدیر و موسس این نشریه باشد که با توجه به اینکه تحقیق مستقلى در مورد ایشان صورت نگرفته بود، معرفی شدند که می‌تواند برای معرفی خانه تاریخی مجدالاطبا در محله عرب‌ها در محله عودلاجان شهر تهران مورد استفاده قرار گیرد. اما اظهار نظر قطعی در خصوص انتساب نشریه مستلزم دسترسی به منابع و مدارک جدید است.

۷. تقدیر و تشکر

نویسنده بر خود لازم می‌داند از همه پیشگامان و پژوهشگران حوزه تاریخ مطبوعات به ویژه زنده یادان محمدعلی تربیت، ادوارد براون، یاسنت لویی رابینو، سید محمد صدر هاشمی، حسین نخجوانی، مسعود برزین، محیط طباطبایی، عبدالحسین ناهید آذر، موسی مجیدی، حسین امید، صمد سرداری نیا و همچنین آقایان رحیم رئیس نیا، سید فرید قاسمی، ناصرالدین پروین، اسماعیل جسیم، مسعود کوهستانی، نژاد، سید مهدی سید قطبی، علی قیصری، محمد عزیزی راد، محمدحسین شیریان، محمدرضا حمیدی، حیدر محمدیان اردی، کوروش نوروز مرادی، عنایت الله رحمانی، سیروس برادران شکوهی، محمد عزیزی، محمود محمود زاده و سرکار خانم‌ها منصوره رفیعی، مهران آشوری، طاهره مهاجر زاده و... بابت تلاش‌ها و زحمات‌شان یاد کنم، امیدوارم زمینه انتشار آثار این حوزه، بویژه دانشنامه مطبوعات میسر و فراهم گردد.

^{۲۳} در بعضی از منابع در ادامه نام میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا، به جای پسوند «تنکابنی» از «همدانی» استفاده کرده‌اند، که ممکن است نشانه‌ای از اقامت ایشان برای مدت زمانی، در شهر همدان باشد. رک: علوی رضوی، ابوالحسن. رجال عصر مشروطیت، به کوشش: حبیب یغمایی، بازخوانی و تجدید چاپ به کوشش: ایرج افشار، تهران: اساطیر، ۱۳۶۳، ص ۱۱۲. و سلیمانی، کریم. القاب رجال دوره قاجاریه، تهران: نشر نی، ۱۳۷۹، ص ۱۶۹. و روستایی، محسن. تاریخ طب و طبابت در ایران (از عهد قاجار تا پایان عصر رضا شاه)، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، ۱۳۸۲، ص ۳۳۵ (زیرنویس). همان‌طور که در متن بیشتر اشاره شده، فیلسوف الدوله پدر ایشان را میرزا احمد طبیب تنکابنی معرفی کرده است.

با توجه به موارد بالا احتمال اینکه ردیف‌های ۷ و ۱۰ (حبیب الله مجدالاطبا و محمدباقر مجدالاطبا) از فارغ‌التحصیلان مدرسه دارالفنون مدیر و موسس نشریه اقبال باشند، افزایش می‌یابد و با در نظر گرفتن عضویت میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا (نامبرده ردیف ۷) در مجلس حفظ‌الصحه و ترجمه مطلبی در مورد حفظ‌الصحه در نشریه‌های یادشده، عدم مشاهده نام کوچک ایشان در متن نقش مهر و تعدادی از مکاتبات و اسناد مربوط به وی و تمکن مالی میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا فرضیه انتساب نشریه اقبال به حبیب‌الله مجدالاطبا را بیشتر قوی‌تر می‌کند.

۵-۴. پیشنهاد تحقیقات آتی

- (۱) شناسایی و معرفی نویسندگان مقالات مرتبط با موضوعات پزشکی و داروسازی در مطبوعات غیرپزشکی دوره قاجار.
- (۲) شناسایی القاب پزشکان و طبیبان با تکیه بر اسناد و مدارک و فرمان‌های اعطای القاب در دوره قاجار.
- (۳) تلاش برای یافتن بازماندگان احتمالی زنده‌یاد عبدالحسین فیلسوف الدوله و آگاهی از سرنوشت دو جلد چاپ نشده کتاب ارزشمند تاریخ پزشکی «مطرح‌الانظار فی تراجم اطبا الاعصار و فلاسفه الامصار» (بعد از حرف ز).

۶. نتیجه‌گیری

نشریه‌های «اتحاد ملی» و «اقبال» شهر تبریز در ۴ شماره و در اواخر دوره پادشاهی مظفرالدین شاه و اوایل سلطنت محمدعلی شاه قاجار منتشر شده‌اند، ۱۴ نفر (بدون در نظر گرفتن احتمال یکسان بودن بعضی از اشخاص) افراد مشهور یا ملقب به «مجدالاطبا» در شهرهای مخالف ایران شناسایی شدند، با توجه به اینکه دو شماره نخست این نشریه به نام «اتحاد ملی» و شماره‌های ۳ و ۴ آن به نام «اقبال» منتشر شده و فقط به عنوان «مجدالاطبا» بدون ذکر نام کوچک اشاره شده است، مدیر این نشریه تاکنون ناشناخته باقی‌مانده بود، اما با توجه به شواهد موجود از بین ۱۴ نفر شناسایی‌شده با لقب «مجدالاطبا» در دوره قاجار، ممکن است میرزا حبیب‌الله

۸. سهم نویسندگان

همه سهم نویسندگان، متعلق به مولف مقاله است.

۹. تضاد منافع

در این پژوهش، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

شماره ۳۱	سال اول	منقذ اول
به تفکیک نمره طبع و توزیع می‌شود مراسلات علیه و سودمند به هم الایضا قبول و درج خواهد شد روز شنبه ۱۳۳۱ شمس و قمری	اقبال تبریز ۱۳۳۳	هیچ دروس با نیاز خارج می‌باشد سینه جیب اند صوفی می‌باشد فت بر نمره صد و نیاز نیست که روزنامه را سال شود
این روزنامه فقط از مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ الصوفیه بحث نموده و از تاج سادت درجات انجمن فی و در فیات ماکت هر و کنگره خواهد کرد		

شماره ۳۲	سال اول	منقذ اول
هیچ یک نمره طبع و توزیع می‌شود مراسلات علیه و سودمند به هم الایضا قبول و درج خواهد شد روز شنبه ۱۳۳۱ شمس و قمری	اقبال تبریز ۱۳۳۳	هیچ دروس با نیاز خارج می‌باشد سینه جیب اند صوفی می‌باشد فت بر نمره صد و نیاز نیست که روزنامه را سال شود
این روزنامه فقط از مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ الصوفیه بحث نموده و از تاج سادت درجات انجمن فی و در فیات ماکت هر و کنگره خواهد کرد		

تصویر ۱: سرلوحه شماره‌های ۳ و ۴ نشریه چاپ سنگی «اقبال» به ترتیب با رسم الخط نستعلیق و نسخ (۱۵، ۱۶) [محل نگهداری: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران].

شماره اول	سال اول	منقذ اول
به تفکیک نمره طبع و توزیع می‌شود مراسلات علیه و سودمند به هم الایضا قبول و درج خواهد شد روز شنبه ۱۳۳۱ شمس و قمری	اتحاد ملی تهران ۱۳۳۳	هیچ دروس با نیاز خارج می‌باشد سینه جیب اند صوفی می‌باشد فت بر نمره صد و نیاز نیست که روزنامه را سال شود
این روزنامه فقط از مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ الصوفیه بحث نموده و از تاج سادت درجات انجمن فی و در فیات ماکت هر و کنگره خواهد کرد		

شماره اول	سال اول	منقذ اول
به تفکیک نمره طبع و توزیع می‌شود مراسلات علیه و سودمند به هم الایضا قبول و درج خواهد شد روز شنبه ۱۳۳۱ شمس و قمری	اتحاد ملی تهران ۱۳۳۳	هیچ دروس با نیاز خارج می‌باشد سینه جیب اند صوفی می‌باشد فت بر نمره صد و نیاز نیست که روزنامه را سال شود
این روزنامه فقط از مباحث علمی و طبیعی و مطالب حفظ الصوفیه بحث نموده و از تاج سادت درجات انجمن فی و در فیات ماکت هر و کنگره خواهد کرد		

تصویر ۲: سرلوحه‌های نشریه چاپ سنگی «اتحاد ملی» شماره ۱ بدون تاریخ انتشار (۱۳) و شماره ۲ مورخ غره ماه ذی قعدة الحرام سال ۱۳۲۴ ق. (۱۴)

رساله حفظ الصغره ترجمه اقلیاد و مجد الاطباء

این کتاب از اقلیاد مطالب لازم را بیان نموده است و به جهت آنکه این کتاب در میان
و معتمد عالیه عامه و علامه فرموده است که این کتاب را به عموم مردم
مقتضی بوده و به جهت آنکه این کتاب را به عموم مردم
خواهیم کرد و هر کس از آن کتاب را طالب باشد
این روزنامه را بر سر خط و بنا بر این اساس
زمانی صاحب یک کتاب حفظ الصغره بسیار
خواهست و بدو که در خدمتش برای هر خانه یک روزنامه
است

مسمی اندرین ترجمه
و محمده رب العالمین و سید علی محمد آله الطین و
عمر کات

تشریف صحت حضرت عمارت از این ترجمه
و آلاءت در بی مادی و عیالی و عیالی و عیالی
خود باشند
و در این روزنامه که ترجمه است می توان دید
و اضافی در آن را در حالت صحت و حفظ الصغره
در حفظ الصغره و حفظ الصغره و حفظ الصغره
حفظ الصغره و حفظ الصغره و حفظ الصغره
حفظ الصغره و حفظ الصغره و حفظ الصغره

رساله حفظ الصغره ترجمه مجد الاطباء

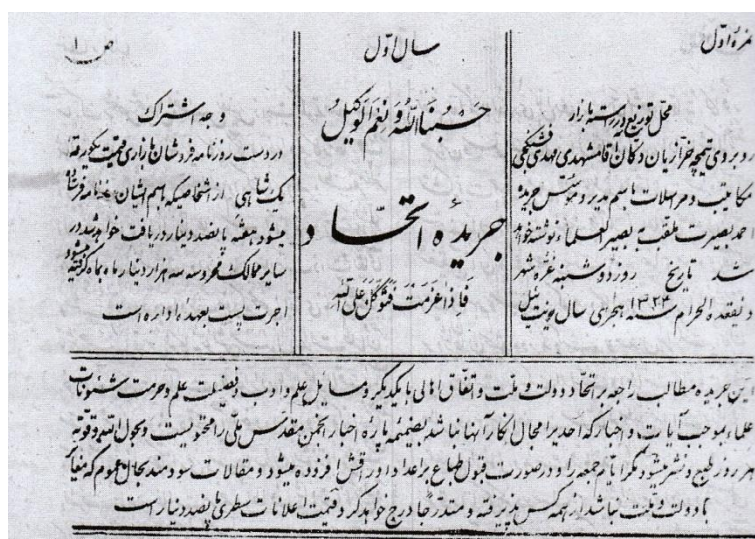
اطفال ضعیف البینه و خفیف المزاج و همچنین
انفانی که قبل از موعد تولد شده باشند: مخصوصاً
بموجب ناب مغاوت و ناب سکه اندارند: و جز آنرا

طریق حفظ الصغره معلوم میشود و به ما نظر به
زبان بیان و کثرت و وضوح طریق حفظ الصغره
از اراضی مد کوره را در بیان ذیل ذکر میکنیم
(اولاً) لازمتر است تا از جمیع ملاحظاتی که
اطفال است از اثر سکه (نقشه دارد) نویسد ظاهر

تصویر ۳: بخشی از صفحه آخر شماره نخست نشریه چاپ سنگی «اتحاد ملی» (۱۳). و قسمتی از صفحه آخر شماره ۴ نشریه چاپ سنگی «اقبال» (۱۴) [محل نگهداری: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران].

صفحه ۱	اول و اعتصموا بجل الله جیباً ولا تفرقوا	شماره ۱
قیمت اشتراك سالیانه تبریز ۱۲ تیران سایر بلاد ایران ۲۰ تیران ممالك خارجه ۲۰ تیران يك نمره (تبریز) ۲ شاهی سایر ولایات داخله ۳ شاهی (توق)	عمره صفر ۱۳۲۶ اتحاد ملی بکافه مکاتب و انجمنها و قراوتخانها و کتابخانههای ملی مجاناً تقدیم میشود (علم)	اداره و عنوان تبریز انجمن اتحاد محل توزیع کتابخانه تربیت عجالة هفته دو نمره نشر میشود (احصاف)

تصویر ۴: سرلوحه نشریه چاپ سربی «اتحاد» شماره ۱ مورخ اول صفر سال ۱۳۲۶ ق. (۶۲) [محل نگهداری: کتابخانه ملی].

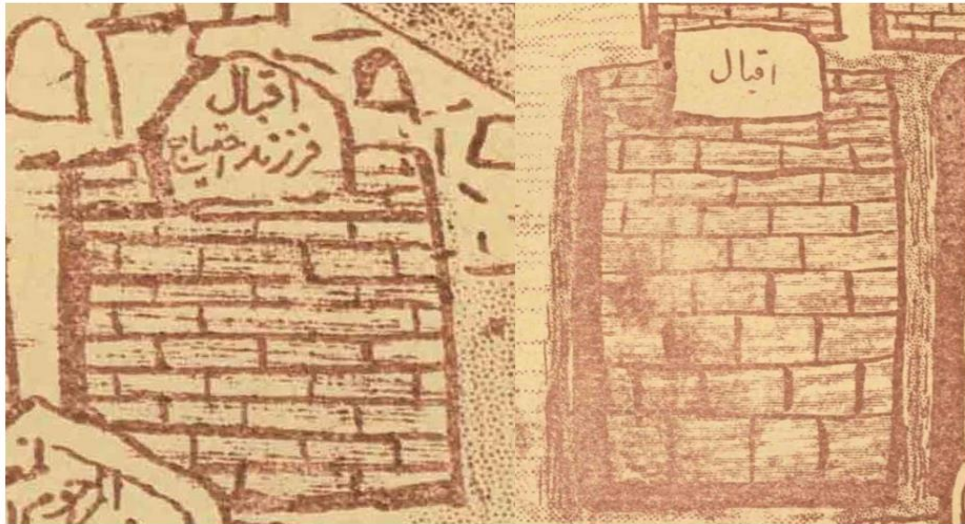

تصویر ۵: سرلوحه نشریه چاپ سنگی «جریده اتحاد» شماره اول مورخ اول ذیقعد الحرام سال ۱۳۲۴ ق. (۶۳)

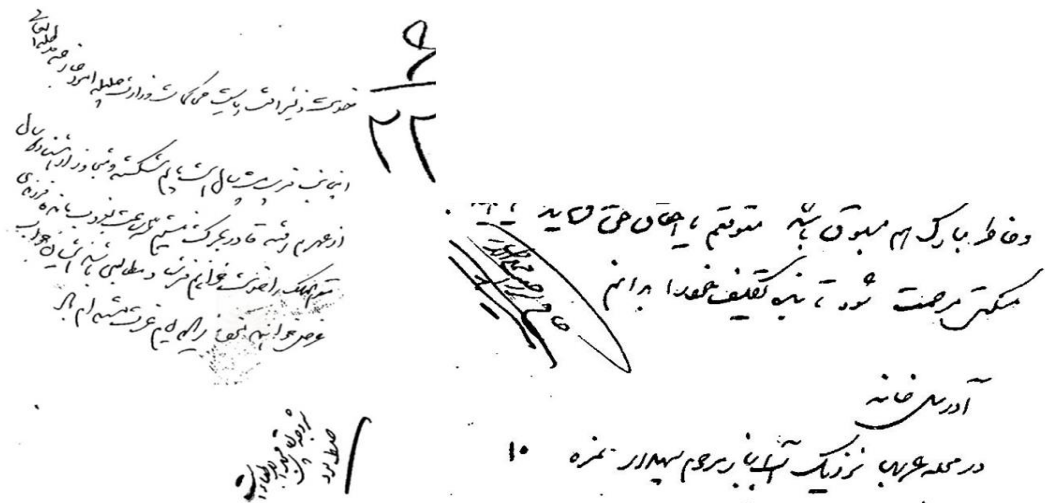

تصویر ۶: کاریکاتور شماره ششم سال اول، نشریه آذربایجان مورخ ۱۵ صفر المظفر سال ۱۳۲۵ ه.ق با موضوع قبرستان مطبوعات^{۲۴} (۶۴)

^{۲۴} با توجه به دسترسی به اسکن فایل نشریه، از تصویر رنگی موجود از این نشریه در آرشیو نشریات کتابخانه مجلس شورای اسلامی، استفاده شده است. همچنین در کتاب «تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت» در بخش «تاریخ مطبوعات ایران فهرست روزنامه‌های ایرانی به ترتیب الفبایی» تألیف میرزا محمدعلی خان تربیت و تعلیقه ادوارد براون

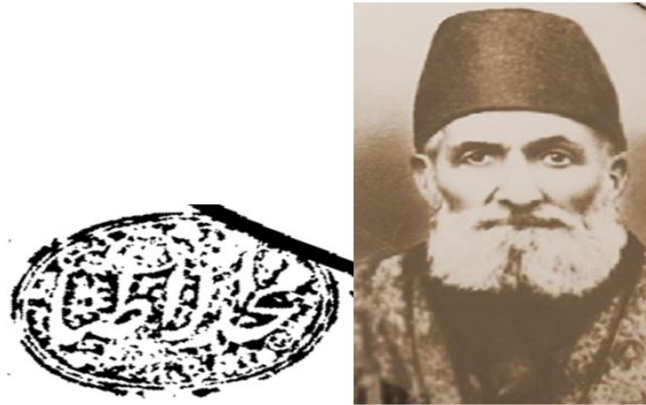
تصویر ۷: بزرگنمایی قسمتهایی از تصویر ۶ در خصوص قبرستان مطبوعات و سنگ قبر دو نشریه به نام «اقبال»

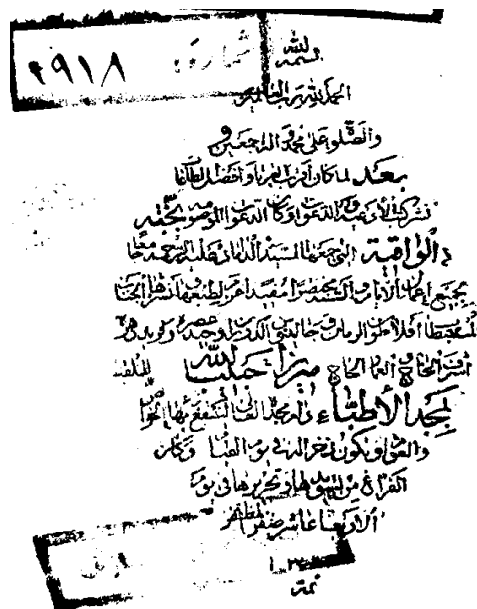
تصویر ۸: الف) بخشی از تصویر نامه با امضا حاج میرزا حبیب مجدالاطبا و آدرس محل سکونت ایشان در محله عرب‌ها (۶۵).

ب) تصویر نامه‌ای از «حبیب‌الله مجدالاطبا» (۵۰)

مشابه این تصویر به نقل از نشریه «ملانصرالدین» چاپ قفقاز منتشر شده است، اما با توجه به درج نشدن شماره و تاریخ نشریه، نامناسب بودن کیفیت تصویر و نیز عدم دسترسی به آرشیو نشریه «ملانصرالدین» قفقاز، اظهار نظر قطعی درباره یکسان بودن کامل این دو کاریکاتور و تشخیص تقدم تاریخ انتشار آن‌ها امکان‌پذیر نیست.

تصویر ۹: تصویر میرزا حبیب‌الله مجدالاطبا (زاهدی) (۶۶) و نقش مهر مجدالاطبا (۴۵)

تصویر ۱۰: صفحه عنوان کتاب "مصباح کفعمی" یا "مصباح کبیر"، ۱۳۳۲ ق. (۶۷) (محل نگهداری: کتابخانه ملی)

تصویر ۱۱: نقش مهر محمد رضا مجدالاطبا (زاهدی) (۴۹)

References

1. Kasravi A. Tarikh Mashrooteh Iran. 21th ed. Tehran: Amirkabir; 1383. 39-41, 268 & 571. (Persian).
2. Roshdieh H. Nahayat-altalim. Tehran: np; 1318 AH. 113. (Persian).
3. Roshdieh H. Kefayat-altalim. Tehran: np; 1320 AH. 111. (Persian).
4. Roshdieh H. Kefayat-altalim. 6th ed. Tehran: np; 1323 AH. 22. (Persian).
5. Roshdieh SH. Savaneh omer. Tehran: Nashr Tarikh Iran; 1362. (Persian).
6. Kashani M. Rooznameh Kamal (Jarayed Farsi Mesr): *Yad*. 1386;(83):46. (Persian).
7. Aryan pour Y. Az Saba Ta Nima: Tarikh 150 Sal Adab Farsi. Tehran: Zovar; 1372. (Persian).
8. Gasemi F. Rahnamaie Matboot Iran Asr Gajar (1253/1215-1304). Tehran: Vezarat Farhang va Ershad Eslami; Markaz motaleat va Tahgigat rasaneh ha; 1372. (Persian).
9. Raes Nia R. Egbal. Tehran: Daneshnameh Matboot Iran; 1393. (Persian).
10. Zinni M. Yaddashthay Farhanghi MoHammad Ali Zini Dar Tabriz: Payam Baharestan; 1388. (Persian).
11. Gasemi F. Etehad Melli va Shar Ashoob (2 noyafteh). Tehran: Bokhara; 1377. (Persian).
12. Parvin N. Tarikh Rooznameh Negari Iranian va Dighar Parsi Nevisan. Tehran: Markaz Nashr Daneshgahi; 1379. (Persian).
13. Etehad Melli. No Date. No. 1. (Persian).
14. Etehad Melli. 1324 AH. [1 Zigade-alharam]. No. 2. (Persian).
15. Egbal. 1324 AH. [13 Zigade-alharam]. No. 3. (Persian).
16. Egbal. 1324 AH. [20 Zigade-alharam]. No. 4. (Persian).
17. Yahgmaiee E. Madreseh Dar-Alfonoon (10), *Yaghma*. 1349;263:306. (Persian).
18. Nakhjavani H. Tarikhcheh enteshar Rooznameh ha Va Majallat Dar Azarbayjan Va Tabriz Az 100 Sal Pish Takonoon. *Daneshkadeh Adabiat Farsi*. 1342;(65):3. (Persian).
19. Omid H. Tarikh Farhang Azarbayjan. Tabriz: No Name; 1334. (Persian).
20. Nakhaiee Noori M. Al-teb Fi Al-loghateh Al-sehr, [Manuscript at National Library No:5-23637]. 1342. (Persian).
21. Roostaie M. Tarikh Teb va Tebabat Dar Iran. Tehran: Sazmane Asnad Melli; 1382. (Persian).
22. Gorbani M. Tabas Encyclopediay-Dr Hasan Majd (Maj-Alateba). Available at: <http://www.tabasenc.ir>. Updated March 31. 2012.
23. Etehad H. Pajooheshgaran moaser. Tehran: Farhang moaser; 1380. (Persian).
24. Sassanid Archaeological Landscape of Fars Region. Available at: <https://www.salfbase.com/>. Updated December 3, 2016. Accessed July 6, 2017.
25. Ani Zadeh A. Moarefi Yek Farhangyar (Marhoom Mohammad Mahdi Mazloom Zadeh). *Farhang Mardom Iran*. 1386;9:175. (Persian).
26. Adamiat F. Fekr Azadi va Moghadameh nehzat Mashrootiat. Tehran: Sokhan; 1340. (Persian).
27. Raeen E. Faramooshkhaneh Va Feramasoneri Dar Iran. Tehran: Amirkabir; 1357. (Persian).
28. Kazembeyki M. Revolution and competition on the Southern Shores of the Caspian: Ittihiad-i Islam of Gilan (Jangal Movement) and Ittihiad-i Milli of Tabaristan (1918/1336 A.H.). *Social History Studies*. 1391;4:94. (Persian).
29. Mehraban R. Nokteh haiee Darbareh Nezat Jangal. *Chista*. 1387;(250):36. (Persian).
30. Noori M. Amir Movayed Bavand va Etehad Melli Tabarestan. *Goftego*. 1393;65(62):68. (Persian).
31. Majles. 1328 AH. [26 Safar]. No.(3) 85. 2. (Persian).
32. Majles. 1328 AH. [23 Rabi-alaval]. No.(3) 96. 2. (Persian).
33. Forsat Shirazi M. Asar ajam. Edited By: Rastegar Fasaiee M. Tehran: Amirkabir; 1377. (Persian).
34. Soleimani K. Alghab Rejal Doureh Gajarie. Tehran: Ney; 1379. (Persian).
35. Filsoof-aldooleh A. Matrah Alanzar. Edited by: Mohades MH. Tehran: Moasseh Farhangi Sina; 1388. (Persian).
36. Hashemian A. Majles Hafez-Alsehe ba gadam-hay Avalieh Baray Payeh gozari Vezart Behdasht va Darman Dar Iran. *Tarikh Moaser Iran*. 1383;(31):140.
37. Etemad-alsataneh M. 40 Sal Tarikh Iran Dar Doureh Padeshahi Naser-aladin shah (Almasar Va

- Alasar). 2 ed. Edited by: Afshar I, Tehran: Asatir; 1374. (Persian).
38. Naser-al-din Shah gajar. Rooznameh Khaterat naser-al-din Shah Dar Safar Sevom Farangestan. Tehran: Saznman Asnad Melli Iran; 1373. (Persian).
39. Sakmaq. No. 43701.
40. Sakmaq. No. 16356.
41. Sakmaq. No. 10702.
42. Sakmaq. No. 10701.
43. Mirza Mohammad A. Vagf Nameh Masjed. Madreseh Mahmoudieh Tehran. *Vagf Miras Javidan*. 1379;(29):83-114. (Persian).
44. Sakma. No. 232/2209.
45. Kemam. No.3/176/8/1/16.
46. Kemam. No.3/172/5/1/14/3.
47. Majles.1329 AH. [11 Jamadi-Alsani]. No.(4) 98. 2. (Persian).
48. Sakma. No. 258/45844.
49. Kemam. No.7/138/26/1/19.
50. Sakma. No.360/9331.
51. Gomi Nezhad M. Algab va Manaseb Asr Gajari va Asnad Amin-Alzarb (Yadegari az Asgar Mahdavi). Tehran: Soraya; 1388. (Persian).
52. Shirazi K. Tarikh Ejtemaiee va Zendegani Mashahir Sharestan Mhallat; Hamrah ba Cheshmeh hay Ab Garm va Khavas Darmani Anha. Tehran: Karin; 1381. (Persian).
53. Bolagi A. Ansabhaye Mardom Khandan Naeen. Tehran: NP; 1328. (Persian).
54. Mahdavi M. Khandan SHeykh-Aleslam Esfahan Dar Tool 400 Sal Az Allameh Mohageg Ta Dr Ali SHeKh-Aleslam. Esfahan: Gol Baha; 1371. (Persian).
55. Mahdavi M. Alam Esfahan. Edited by: Nasolahi G. Esfahan: Sazman Farhanghi Tafrihi Shardari Esfahan; 1387. (Persian).
56. Sakmaq. No. 15661.
57. Sakmaq. No. 21525.
58. Sakmaq. No. 24651.
59. Sakmaq. No. 43725.
60. Sakmaq. No. 43695.
61. Kemam. No. 3/5/1/36/17.
62. Etehad. 1326 AH. [1 Safar]. No.1. (Persian).
63. Ganbarvand M, Dirang F. Nashriat Tabriz. Tabriz: Mahd Azadi; 1393. (Persian).
64. Nahidi Azar A. Rooznameh Azarbayjan; Nokhostin Rooznameh Fokahi Va Tanz Tasviri Dar Iran. Tabriz: Akhtar; 1394. (Persian).
65. Sakma. No.360/8489.
66. Welcome to the Zahedi Family Homepage !. Available at: <http://instantweb.com/j/jjjsz/majd.html>. Accessed July 10, 2017.
67. Kafami E. Janat Alaman Alvageh va janat Aliman Albagieh, Translated by: Mohammad Reza ben Mohammad Gasem Hoseini gazvini. No Place: Habib allah Majd-al-Ateba; 1322 AH.

MHJ

Medical History Journal

Autumn 2021; 13(46): e32

<https://doi.org/10.22037/mhj.v13i46.32946>

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/en-mh>

ORIGINAL RESEARCH

Majd-al-Ateba and the publication of "Etehad Melli" and "Eghbal" newspapers in Tabriz

Mehrdad Fardyar^{1*}

1. Master of Science Industrial Engineering, Tarabiat Modares University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Received: 29 November 2020

Accepted: 2 October 2021

Published online: 27 December 2021

Keywords:

Qajar Era

Publications

Eghbal Newspaper

Etehad Melli Newspaper

Majd-Al-Ateba

Tabriz

ABSTRACT

Background and Aim: Some individuals from various professions and mindsets, especially in Tabriz-Iran, had published many newspapers after issuing the order of forming the National Assembly in the period of the Mozaffar al-Din Shah Qajar in 1285 A.H. These newspapers, although some ended their activities with a limited number of volumes for various reasons, had significant impacts on motivating the people to form the constitutional revolution. Some of these newspapers, their managers, and founders have remained unknown until the present. Majd-al-Ateba, whose first name is still unknown, is one of these managers/founders who was the director of "Etehad Melli" and "Eghbal" newspapers in Tabriz. We first aim to investigate the rare journal called Eghbal published in Tabriz in more detail. Then, the main purpose of this study is to identify some famous individuals with the title called Majd-al-Ateba who was one of the possible options for the director of these newspapers, in Tabriz, Iran, in the period of the Mozaffar al-Din Shah Qajar.

Materials and Methods: The research method is based on the documentary and collection of information by the library method. The authors carried this study out on the two mentioned newspapers called Etehad Melli and Eghbal.

Findings: Due to the lack of independent research, 14 people's nicknames, known as Majd-al-Ateba in the Qajar period, have been identified and briefly introduced in this study.

Ethical Considerations: From the beginning to the end of the article, the principle of honesty and trustworthiness has been observed.

Conclusion: This study concludes that the manager of Eghbal, called Majd-al-Ateba, decided to change the name of this newspaper from Etehad Melli (volumes 1 and 2) at the end of the period of Mozaffar al-Din Shah to Eghbal (volumes 3 and 4) at the first week of the period of Mohammad Ali Shah Qajar due to some unclear reasons. We also find out that Majd-al-Ateba, as a medicine, had also translated some articles (from unknown resources) and left them in the newspaper in a medicine part of Eghbal called Hefz-Alsehe. This research provides more information about one of the possible options called Mirza Habib Allah Majd-al-Ateba (one of the famous Physicians in the Qajar period).

* Corresponding Author: Mehrdad Fardyar

Address: Tarabiat Modares University, Tehran, Iran.

Email: fardyar@gmail.com

© Copyright (2018) Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Cite this article as:

Fardyar M. Majd-al-Ateba and the publication of "Etehad Melli" and "Eghbal" newspapers in Tabriz. *Medical History Journal* 2021; 13(46): e32.

This open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 License (CC BY-NC 4.0).